La generació Al-Qaida

Els corrents islamistes entre «denominador comú identitari» i internacionalització de la resistència «islàmica» a un ordre mundial «americà» impugnat

François Burgat

En el centre del malentès que alimenta les tensions entre Europa i els Estats Units d'una banda, i el món musulmà d'una altra, rau una dificultat occidental compartida: la que experimentem en banalitzar la nostra relació intel·lectual i política amb uns corrents, anomenats islamistes, massa sistemàticament considerats com a obstacles per a la modernització consensual del món. La quasi-criminalització d'un component polític arreu important i sovint majoritari prové del caràcter alhora simplificador i reactiu de la percepció d'aquest fenomen. La irrupció recent de la generació «Al-Qaida» ha vingut a fer encara més opaca la lectura i el tractament d'un fenomen polític, tanmateix, molt més diversificat i evolutiu que hom no es pensa.

En les pàgines que segueixen proposem recordar en primer lloc per què el concepte de moviment «islàmic» o «islamista» no pot ser considerat operatiu en ciència política, tenint en compte l'extrema diversitat dels actors que designa amb un mateix apel·latiu, i per què, en conseqüència, l'anàlisi d'unes situacions polítiques molt diferents s'ha de dissociar tant com siga possible de la mera presa en compte de la islamitat del vocabulari dels actors implicats. Ens proposem identificar tot seguit, breument, les principals causes que han dut a la radicalització d'una part de la darrera generació del corrent islamista i a la internacionalització, o a la «mundialització», de la confrontació amb un ordre per si mateix cada vegada més explícitament «mundialitzat» i la defensa o la imposició del qual en el planeta (simbolitzada principalment per la retòrica de la primera gran cimera antiterrorista de Charm Al-Cheikh al març del 1996) no solament s'ha internacionalitzat sinó també «unilateralitzat» i militaritzat.

François Burgat, especialista en el món islàmic, és investigador del Centre National de la Recherche Scientifique i membre de l'Institut de Recherches et d'Études sur le Monde Arabe et Musulman, a Ais de Provença. Ha publicat, entre altres obres, *L'Islamisme au Maghreb: les voix du Sud* (Payot, 1995) i *L'Islamisme en face* (La Découverte, 2003).

UNA CONSIDERACIÓ METODOLÒGICA PRÈVIA: LA DIMENSIÓ IDENTITÀRIA

De la tria d'un vocabulari...

Ens pareix essencial distingir de bon antuvi dos nivells en les expressions del fenomen islamista. Per a remuntar-nos en la genealogia d'Al-Qaida i desenredar la com-

plexa madeixa de les determinacions del formidable fracàs de l'humanisme sancionat pels atemptats de l'11 de setembre de 2001, és essencial, en efecte, no confondre la dimensió identitària i la política i no fer de la mera «islamitat» dels militants d'Al-Qaida l'explicació principal de les seues actituds i dels seus comportaments.

La matriu identitària constitueix als nostres ulls el major denominador comú analític que es pot aplicar eficaçment a totes les expressions del fenomen islamista. Fer-ne palesa l'existència consisteix a mostrar per què el lèxic i el referent de la cultura islàmica han adquirit, en unes mobilitzacions, tant socials com polítiques, molt diversificades, una «eficàcia» superior als que les precediren i, principalment, als del nacionalisme ètnic (àrab) qualificat de «laic». Però això no permet determinar les motivacions profundes dels actors polítics.

Sobre aquesta matriu identitària i les raons de l'eficàcia mobilitzadora de la cultura (religiosa) musulmana en l'experifèria colonial europea, hem proposat des de fa molt una sèrie d'hipòtesis:[1] el retorn del lèxic de la cultura (musulmana) «heretada» participa, en el terreny cultural i simbòlic, del vell procés independentista de «distanciament» de l'Occident colonitzador primer, imperialista després. El caràcter reactiu de la (re)afirmació identitària islàmica permet d'explicar les expressions del fenomen que es deriven d'allò irracional, principalment el rebuig indiscriminat de certes dimensions de la modernització amb l'únic pretext que utilitzen materials simbòlics extrets d'una cultura «occidental» percebuda com no endògena. Explica al mateix temps el caràcter igualment irracional de la reacció d'una àmplia part de l'entorn occidental davant uns «productes» polítics (afirmacions o, a fortiori, impugnacions) presentats amb una terminologia «islàmica» percebuda com un qüestionament del seu vell monopoli lèxic de producció de l'universal i de la modernitat.

El recurs a la hipòtesi del «fonament» identitari de la «reislamització» permet una primera conclusió metodològica important: una mobilització identitària desborda per la seua naturalesa els límits dels grups socials. La seua anàlisi no pot fer-se amb eficàcia, doncs, amb l'ajuda dels instruments d'una sociologia clàssica que utilitzaria només paràmetres socioeconòmics. Els islamistes, en efecte, no són pobres o subempleats, com tampoc no són rics, joves o vells, burgesos, intel·lectuals, civils, militars, homes o dones. Són tot això alhora, com ho eren històricament els actors d'altres mobilitzacions en què es manifestava una resistència de tipus identitari, nacionalista o antiimperialista enfront d'una dominació qualsevol.

…a la d'una agenda política i social

Llevat d'emprar les simplificacions de l'essencialisme i de brandar aqueixos conceptes legítimament denunciats com a productors de «més fum que llum»,[2] la segona etapa de l'anàlisi s'ha de guardar d'extrapolar les possibilitats explicatives del «denominador comú» identitari. Al contrari, ha de relligar amb la diversitat i la complexitat dels paràmetres de la sociologia política i econòmica. A manca d'això, l'anàlisi patirà d'aqueixa sobredeterminació ideologitzant del referent islàmic que resulta de la seua assimilació a la causalitat principal del comportament dels actors. Des d'aquesta postura explicativa truncada però tanmateix àmpliament estesa, o

dominant, es considera erròniament que els militants de Hamàs o de la Jihad islàmica palestina, els combatents txetxens o els opositors algerians a la junta militar en el poder des de la independència han pres el camí de la lluita armada contra els israelians, els russos o els generals algerians només «perquè són integristes islàmics» i no perquè, mitjançant un recurs en molts aspectes idèntic a la sola violència de les armes, els israelians es mantenen a Palestina, els russos a Txetxènia i els generals algerians en el poder.

Aquesta segona etapa de l'anàlisi del fenomen islamista és, doncs, més complexa que la posada en evidència de la matriu identitària. Li cal retre compte de l'extrema diversitat de les formes d'utilització, en la societat o la política, des de l'Estat o contra ell, d'un referent religiós l'extrema «plasticitat» normativa del qual ha estat àmpliament demostrada. En aquest terreny, per la nostra part hem defensat (i documentat) la hipòtesi que l'adopció d'aqueix referent no determinava sinó molt marginalment els modes d'acció (violents o legalistes, autocràtics o democràtics) dels actors, mentre la legitimació del recurs a l'acció armada podia perfectament prescindir del referent islàmic, l'acceptació sense reserva de les exigències de la democràcia podia perfectament acomodar-s'hi, etc.

Mantenim igualment la hipòtesi que el referent islàmic no determina en major grau la postura dels actors en relació amb el doble procés de la modernització social (principalment la lenta afirmació de les dones en l'espai públic, professional o polític) i de la liberalització política (limitació del poder dels governants i institucionalització de la seua transmissió, protecció dels individus i de les minories, etc.).

DE LA MUNDIALITZACIÓ D'UN ORDRE (AMERICÀ) IMPUGNAT A LA MUNDIALITZACIÓ D'UNA RESISTÈNCIA «ISLÀMICA»

Una vegada establert l'origen del creixent recurs al referent de la cultura islàmica, el segon nivell d'anàlisi ha de permetre determinar les raons per les quals un (i només un) dels components de la darrera generació islamista ha optat per una lectura radical i una instrumentalització guerrera d'aqueix referent. Sabem que aquesta radicalització s'ha operat, d'una part, contra les elits en el poder en el món musulmà, i d'una altra contra Occident en general i els Estats Units i Israel en particular. Sabem també que aquesta radicalització és alhora tàctica i ideològica. La generació Al-Qaida propugna el recurs a la lluita armada amb preferència sobre tots els altres modes d'acció política, totalment desacreditats als ulls dels seus membres. Tot seguit es recolza en una quasi criminalització de la «no-pertinença» musulmana. La pertinença musulmana és definida, en fi, de manera tan selectiva que a més dels *kufâr*, cristians o jueus, i de les elits anomenades «laiques» en el poder en el món musulmà, exclou també els opositors musulmans a aqueixes elits (incloent-hi els Germans Musulmans), acusats (perquè accepten el principi democràtic que consagra la primacia d'una norma «humana») de fer concessions inacceptables a la primacia de la norma (divina) revelada. En fi, l'estratègia d'Al-Qaida s'ha «desnacionalitzat» i s'ha mundialitzat irresistiblement i doncs ha estès les seues lluites nacionals per l'espai transnacional que li dóna la seua actual dimensió «mundialitzadora».

Per a desmuntar els ressorts i l'especificitat d'Al-Qaida, cal situar-la alhora «verticalment», és a dir, en la temporalitat del fenomen islamista contemporani des de la seua aparició, i «horitzontalment», és a dir, a la vista de les altres expressions actuals del fenomen de reislamització. Siguen temporals o espacials, no cal dir que aquests talls assenyalen evolucions en curs i transformacions sempre complexes i contradictòries molt més que no fronteres estanques o ruptures consumades.

Situar «horitzontalment» els militants d'Al-Qaida implica recordar (sense entrar ací en els detalls del tema) que són lluny de representar avui l'única forma de la dinàmica de «reislamització», que s'expressa en molts corrents que despleguen «ideologies» i «polítiques» força diferenciades. El moviment fundador, el dels Germans Musulmans de què s'han dissociat –al llarg d'una línia traçada en el seu temps per Sayyed Qutb sota l'efecte de la repressió del règim nasserista– continua sent ara com ara àmpliament majoritari. Han aparegut igualment unes excrescències «esquerranitzants» (com ara el partit Wassat o el Partit del Treball egipci). Ataquen els darrers obstacles que entrebanquen encara als seus ulls la modernització del corrent «germansista». Al costat oposat, els salafistes semblen sobretot haver volgut desmarcar-se d'aquesta modernització –principalment política– assumida des de temps arrere pels Germans Musulmans. Cal finalment afegir que, d'uns anys ençà, algunes expressions modernitzadores de les grans confraries sufís participen cada vegada més activament, en el terreny educatiu i social, però també polític, en la mateixa dinàmica de «reislamització».[3] El fenomen islamista ha estat percebut durant molt de temps, d'altra banda també pels actors de les mobilitzacions en qüestió, com radicalment antagònic amb el «misticisme», l'«apoliticisme» o fins i tot la «moderació» que caracteritzen les confraries sufís als ulls de tots aquells, règims o observadors occidentals, que cerquen en terra islàmica una alternativa legítima a l'oposició islamista. En molts aspectes, avui la frontera s'hauria d'haver matisat, per tal com es poden notar noves passarel·les entre dues formes de mobilització que mai no han estat completament antinòmiques.

Per a situar «verticalment» la generació d'Al-Qaida, proposem tornar-la a una temporalitat de l'islamisme contemporani que es descompondria en tres «generacions» successives de les quals només abordarem ací més particularment la tercera, la que simbolitza Ossama Ben Laden.

La cultura musulmana, al servei de la lluita anticolonial

La primera generació de l'islamisme modern va ser la de la resistència a la presència colonial. Aquesta resistència «islàmica» s'expressà en un primer moment, en el terreny intel·lectual, mitjançant la reacció «reformista» d'Afghani, Abduh i Reda, i després, a partir de 1928, en el terreny polític però sense ruptura intel·lectual notòria,[4] per Hassan Al-Banna i els seus Germans Musulmans. D'aquesta generació essencial cal dir sobretot que, si bé ha aconseguit mantenir la presència de la referència islàmica en el discurs nacionalista, ha fracassat, a Egipte, com a Tunísia o a Algèria, a capitalitzar-ne els fruits polítics per a accedir al poder. En efecte, serà apartada, en tots els casos, en benefici de les elits independentistes «laiques», al cap d'un

procés les dimensions del qual (i principalment el paper fet per les potències colonials en la cooptació del seu «interlocutor» independent) no han estat totes completament aclarides encara.

«El tercer mòdul del coet de la descolonització»

La segona generació, posterior a la presència colonial, va nàixer arran d'un doble diferencial, cultural i de seguida polític, dels «islamistes» respecte a les elits nacionalistes arribades al poder l'endemà de les independències. La retòrica islamista vingué d'alguna manera a prolongar en el terreny cultural el «vell» procés nacionalista de distanciament del colonitzador que s'havia operat en el terreny polític fins a les independències, i després, amb les «nacionalitzacions» (del petroli, de les terres, del Canal de Suez, etc.) en el terreny econòmic, usant al més sovint unes categories, principalment marxistitzants, del pensament occidental. El lèxic islàmic va ser primer utilitzat per a denunciar allò que els islamistes percebien com les «seqüeles culturals» de l'era colonial, i després contra l'autoritarisme creixent dels pilars locals de la «fórmula política àrab», és a dir, les elits nacionalistes arribades al poder. Aquesta generació islamista els ha adreçat successivament dos tipus d'acusacions: en primer lloc, els ha retret una mena de «dèficit d'endogeneïtat», el fet de no assumir una ruptura cultural i simbòlica real amb l'univers colonial –en altres termes, la seua inaptitud per a dur a cap el «distanciament» del dominant estranger tot restaurant la primacia del sistema simbòlic «islàmic», és a dir, «endogen». El segon greuge, que ha emergit més lentament, ha estat dirigit contra un autocratisme tant menys acceptable com més gaudeix de la tolerància i, sovint, del suport polític particularment complaent de l'antic entorn colonial, les incursions del qual en les dinàmiques internes es fan cada vegada més evidents. Els llibertadors independentistes seran així acusats no sols de reconduir els termes de la dominació cultural sinó, de més a més, d'abonar una nova «re-dependència», econòmica primer, política i fins i tot militar després, de cara a les antigues potències colonials en un primer moment, i, molt ràpidament, a la superpotència americana que n'ha pres el relleu d'una manera implacable. Aquesta fórmula no és totalment nova. Per ventura, en un text que s'ha mantingut molt allunyat de la curiositat dels exegetes més amatents de la història d'Al-Qaida, Sayyid Qutb[5] no havia *intitulat* un dels capítols de la seua biografia de presó amb un profètic *Al-harakat al-islamiya tabda' bi-l-qaeda* («El moviment islàmic comença per *al-qaeda*», és a dir per «la base»), on presentava els motius i els objectius (la protecció d'un moviment amenaçat, als seus ulls, d'exterminació) del seu pas a l'«acció directa»? El breu text (*Li-madha 'adamuni*: «Per què m'han executat?») no és destacable només per aquesta mena d'anticipació terminològica. Redactat per Qutb la vespra de la seua execució al cap de les terribles setmanes passades superant una pràctica –la tortura física– d'una terrible banalitat, però la consideració de la qual roman del tot absent de l'univers dels autoproclamats experts en el «terrorisme islàmic», posa en perspectiva la trajectòria d'aquell a qui el règim de Nasser, que havia fracassat a trencar-lo intel·lectualment, es disposava a donar-li mort. La lectura que aleshores

fa Qubt no aclareix tant l'origen «filosòfic» o «teològic» del radicalisme dels jihadians del moment com desmunta els ressorts nacionals i internacionals de la producció d'aqueix radicalisme. Mostra amb això que, d'Alger al Caire, passant per Riad, aqueixa «màquina de fabricar gent que posa bombes» ha adquirit una sorprenent actualitat. Qutb, que està convençut que l'intent d'assassinat de Nasser és producte d'una manipulació en què els serveis britànics han sucat, acusa aquells que ell designa, a la manera de Bin Laden quaranta anys després, com els «croats colonialistes» i els seus aliats «sionistes» d'haver contribuït així conscientment a sembrar la zitzània entre Jamal 'Abd al Nasser i els Germans Musulmans de Hassan al-Banna. La recepta de la radicalització de Qutb inclou doncs, ja, la repressió i la manipulació de la violència: brandant el seu «intent d'assassinat», Nasser empresonarà sistemàticament aquells que inicialment no eren opositors seus. Tot seguit pretendrà *haver hagut* de sufocar una revolta dels Germans Musulmans empresonats per a exterminar-ne disset en les seues cel·les. La teologia de guerra es construeix al rèbol que constitueix el suport aportat per una (gran) potència estrangera alhora dominadora i cínica a unes elits autòctones manipulades, manipuladores i dictatorials. I la «tortura inhumana» que evoca Qutb amb una particular insistència apareix, en darrera instància, com el factor desfermador de la seua radicalització alhora «teològica» i «estratègica». A vora quaranta anys de distància, *Li-madha 'adamuni* mostra així el context en què s'ha operat la gestació de l'imaginari polític dels èmuls de Bin Laden. Com tampoc el del «milionari saudita» en lluita contra la corrupció repressiva de les seues elits principesques americanitzades, l'imaginari polític de Qutb no es nodrí de representacions solament ideologitzades i caricaturades de la dominació que ell denuncia. De fet, les temences que van expressar als anys seixanta, bé siga l'evolució de la qüestió palestina o bé la deriva repressiva dels règims àrabs, es veuran en gran part confirmades per la més factual de les actualitats.

CHARM AL-CHEIKH I ELS PROGENITORS D'AL-QAIDA

En el transcurs dels anys 1990, la generació Al-Qaida es desmarca de la resta del vast moviment islamista. Aquesta autonomització, almenys parcial, però sobretot aquest «ascens en puixança» ens pareix que resulta d'una triple categoria de determinacions:

– l'augment de l'intervencionisme i de l'unilateralisme de la primera potència mundial l'endemà de l'esfondrament d'una URSS la presència de la qual, dividint el camp occidental, limitava de manera saludable l'amplitud de la seua intervenció;

– l'exacerbació, tot seguit, de la denegació de representació resultant de «la fórmula política àrab» i l'afegit, als objectius que posen en pràctica localment aquesta fórmula («l'enemic pròxim» segons Al-Dhawahiri, és a dir, els règims àrabs),[6] dels seus promotors i beneficiaris estrangers («l'enemic llunyà») que són els Estats Units;

– la capitalització d'una doble experiència dels partidaris jihadistes de l'«acció directa» i de la ruptura ideològica i política: la primera és positiva i es tracta de la seua participació victoriosa en la resistèn-

cia contra l'ocupació soviètica d'Afganistan; la segona, «per defecte», rau en la desfeta dels seus rivals legalistes, els Germans Musulmans, incapaços de donar credibilitat, pel fet de la intransigència política del seu entorn nacional i internacional, a la moderació de les seues postures tàctiques i ideològiques.

El neointervencionisme i l'unilateralisme de la primera potència mundial

A l'inici de la dècada de 1990, després de la segona guerra del Golf i sota l'efecte de l'esfondrament soviètic, la fórmula de la dominació postcolonial cedeix el pas cada vegada més explícitament a un nou ordre «imperial», dominat aquesta vegada pels Estats Units. L'intervencionisme americà, alliberat dels entrebancs durant molt de temps imposats per l'*alter ego* soviètic, coneix, en efecte, com més va menys límits. El pes i la visibilitat del seu activisme en l'edificació d'un ordre mundial alhora econòmic, polític i cultural s'incrementen sensiblement. El fonament ideològic d'aquesta nova norma, en «americanitzar-se», d'una banda, i confessionalitzant-se, de l'altra (per recurs creixent de l'administració Bush a la referència cristiana), tendeix a «unilateralitzar-se» i a accelerar per això la seua pèrdua de legitimitat universalista. El sovintejat recurs al *hard power* és paral·lel a l'«afebliment ideològic» dels enunciats d'aquest nou ordre internacional, com també dels seus intermediaris estatals locals (règims àrabs d'una part, Israel de l'altra). El *hard power*, utilitzat a partir de la «guerra d'alliberament de Kuwait», durà principalment a instaurar una presència militar directa en diversos països de la península Aràbiga. Aquesta quasi-ocupació serà una fita essencial de la mobilització guerrera d'Ossama Bin Laden i els seus adeptes. La violència de l'embargament contra l'Iraq, la degradació accelerada dels termes de l'intercanvi polític entre palestins i israelians després que els acords d'Oslo haguessen mostrat els seus evidents límits, participen de seguida ben àmpliament en la pèrdua de credibilitat de l'edifici mundial. La representació d'un nou ordre universalista, desinteressat i pacífic, cedeix irresistiblement el pas a la imatge molt menys consensual d'un suport que la superpotència mundial aporta per tots els mitjans, incloent-hi els militars, a un sol camp, que resulta ser el dels seus interessos de seguretat, econòmics i ideològics i els dels seus intermediaris estatals regionals (Israel) i locals (els règims autoritaris àmpliament desacreditats).

El primer dels dos grans errors polítics dels promotors del nou ordre mundial ha estat, doncs, sens dubte, el de minimitzar l'amplitud del descrèdit dels règims autoritaris en què es recolzaven. En el reflux de la crisi iraniana i dels malentesos que va instaurar, el segon error, corol·lari de tot plegat, fou de criminalitzar, indiscriminadament, la generació islamista tota sencera, malgrat que era el principal planter d'oposició a aqueixos règims, només per l'islamisme proclamat dels seus referents i sense preocupar-se massa de conèixer la realitat de la seua agenda política. En l'imaginari de tota una generació musulmana, i, ben evidentment, dins el puixant corrent islamista en el seu conjunt, els factors exògens de les crisis polítiques internes (l'«enemic llunyà» d'Aîman al-Dhawahiri) es veuran així sistemàticament associats a aquesta visibilitat acrescuda del *leadership*

americà en l'ordre internacional en general, en l'ordre regional (israeloàrab) i en els ordres estatals àrabs interns en particular. En el moviment islamista del «sud», la internacionalització i la reterritorialització de la lluita armada s'inicien en tot cas en la mateixa època: en el terreny de la mundialització d'un ordre marcat al mateix temps per la dominació americana i per la total llibertat deixada al successor rus desposseït de l'URSS per a conduir les guerres colonials que requereix el manteniment de les runes del seu imperi, és on germinen sense sorpresa les llavors d'una forma de «mundialització de la resistència» armada. No es pot excloure, d'altra banda, que als entorns occidentals globalment democràtics els enunciats polítics del corrent altermundialista no hagen assenyalat l'existència d'una categoria de frustracions polítiques, econòmiques i culturals que no són –*mutatis mutandis*– completament diferents de les que hi ha en l'origen de l'aparició d'Al-Qaida. Als territoris on –interessos petroliers i seguretat israeliana obliguen– la dominació occidental ateny una intensitat ben particular i on, per damunt de tot, la fórmula política local desacredita completament els procediments legalistes d'oposició, la radicalització conduirà al sorgiment de la retòrica revolucionària de Bin Laden.

D'Alger a Riad: l'exacerbació de les contradiccions de la «fórmula política àrab»

La dècada de 1990 és alhora la de l'embranzida repressiva dels ordres estatals interns àrabs i de la sistematització de la cooperació en matèria de seguretat que ha permès als règims més autoritaris mantenir-se en el poder.

La fórmula política dominant, que hem optat per qualificar de «fórmula política» o «norma institucional» àrab,[7] es caracteritza en primer lloc i sobretot per la interdicció i, progressivament, la criminalització de les forces polítiques reals. Aquestes forces reals, a les quals es nega l'accés a l'escenari polític legal, i que estan en gairebé tots els casos constituïdes pel tronc comú del corrent islamista, són substituïdes per *partenaires* oposicionals més o menys prefabricats (o cooptats) amb fins cosmètics per a les necessitats de l'escenificació d'un pluralisme destinat sobretot a l'exportació («for the Yankees to see»).[8] Per a reabsorbir les tensions inevitables que nodreix la radical denegació de representació que naix d'aquesta dicotomia entre allò real i allò institucional, el recurs a la repressió (que implica l'ús habitual de la tortura) ocupa irresistiblement l'espai de la participació política. Finalment, l'escenificació mediàtica i la manipulació, sovint massiva, de les franges extremistes de l'oposició islamista (evident no sols en el cas algerià, sinó igualment ben real un poc pertot arreu) serveix per a justificar el tancament de seguretat de l'escenari polític legítim, i completa la «desconnexió» del sistema electoral o, més àmpliament i segons l'excel·lent expressió de Mohamed Tozy,[9] la «desactivació» del camp polític. *Last but not least*, la «fórmula política àrab» és consubstancial a un suport occidental que posa en evidència d'una manera ben cridanera la geometria altament variable dels principis democràtics i humanistes de què aquest Occident, Estats Units i Europa barrejats, se'n diu el promotor. Un exemple entre mil, la condecoració «pel seu paper al servei dels drets humans i de la democràcia» solemnement concedida al cap

de l'Estat egipci pel president francès del Senat el 1990, entre els dos torns d'unes eleccions legislatives en què la terrible màquina egípcia de reblir les presons i les urnes havia funcionat, tanmateix, amb particular vivor.

Els règims àrabs remuneren aquest suport occidental mitjançant concessions, molt materials, que van des de l'ajuda al control dels preus del petroli fins a les comandes d'armament, passant per prebendes molt personalitzades, de les quals la història de les relacions bilaterals francoalgerianes, d'una banda, i americanosauditas, d'una altra, porten la memòria. Més enllà de la relació entre els Estats Units i l'Aràbia Saudita, l'arquetip d'aquest model és, sens dubte, el de l'actitud francesa davant la interrupció del procés electoral per la junta militar algeriana el 1991 i davant un procés de manipulació sistemàtica de la violència i de la informació mitjançant el qual aquesta junta ha reeixit des d'aleshores a mantenir-se impunement en el poder. Pel que fa a aquest episodi emblemàtic de la contribució europea a la fabricació de la generació Al-Qaida, els testimonis periodístics o els estudis acadèmics de la ciència política «legítima» han romàs molt de temps en silenci sobre l'essencial, és a dir, l'amplitud de la manipulació de la violència.[10]

La primera gran cimera mundial contra el terrorisme (islàmic) que es va celebrar a Charm Al-Cheikh al mes de març de 1996 (o siga, poques setmanes amunt o avall, en el moment del llançament de la primera crida d'Ossama Bin Laden «a la guerra contra els americans») constitueix un moment particularment emblemàtic d'aquest procés. La proclamada aliança, en el terreny de la seguretat, de les forces americanes i europees, Rússia inclosa, com també les israelianes, i dels règims àrabs més dictatorials, contra un «terrorisme islàmic» indistint (palestí, txetxè, algerià, egipci, etc.) consagrà de fet, ben cínicament, la criminalització de tota resistència armada a les disfuncions del front amplíssim dels autoritarismes nacionals, regionals o mundials. Tot apel·lant a la internacionalització de la repressió, l'aliança dels poderosos reunits a Charm Al-Cheikh no va fer més que, sense sorpresa, ratificar la necessitat ja percebuda pels seus oponents de tota mena de «desnacionalitzar» ells també la seua acció i d'internacionalitzar-la. Aquesta dinàmica és la que manifestarà la mundialització progressiva dels entramats de la revolta d'Al-Qaida.

L'episodi afgà i l'embranzida del «camp de refús» dels salafís jihadistes en detriment dels Germans Musulmans

L'episodi de la integració d'uns quants milers de joves en la resistència afgana a l'ocupació soviètica amaga una tercera sèrie de determinacions que l'analista de la generació Al-Qaida ha de tenir prudentment en compte. L'episodi afgà està, de fet, construït al voltant de fases i de lògiques successives i relativament diferents.

La primera fase va ser la de la mobilització semioficial i «legal» (des del punt de vista de l'entorn àrab i occidental que el va encoratjar vivament) de joves guerrillers enquadrats en la resistència armada contra l'ocupació soviètica de l'Afganistan a les primeries dels anys vuitanta. La fi de l'itinerari legalista dels «afgans àrabs» (que de fet provenien del conjunt del món musulmà) començà amb la victòria, que era

igualment la seua, dels *mujahidin* sobre el règim de Kabul i amb la retirada de les forces soviètiques.

La turbulenta fase següent va ser, a partir de 1992, la d'una guerra civil entre vencedors *mujahidin*, de la qual els «àrabs» van pagar sovint els plats trencats. La necessitat per a la major part d'ells de replegar-se fora del santuari afgà coincideix llavors amb una repressió dels règims àrabs que comencen a malfiar-se d'aquells que imprudentment han enviat o deixat anar a formar-se a la «Jihad».

L'arribada al poder dels talibans el 1996 trasbalsa una vegada més la situació. L'acord establert entre Ossama Bin Laden i el nou règim serà abonat per Aîman al-Dhawahiri, que decideix, en aquest context, desplaçar el front de la seua vella (i infructuosa) lluita contra l'enemic estatal egipci «pròxim» vers un enemic (americà) certament «llunyà», però que aplega contra ell un nombre de malcontents que creix exponencialment. Aquesta darrera fase és la que dóna el senyal del desplegament «legal» (des del punt de vista dels seus hostes afgans) de les xarxes internacionals d'Al-Qaida.

L'episodi afgà –dit altrament, l'ocasió donada a uns quants milers de joves musulmans de totes les nacionalitats de participar victoriosament en la lluita armada contra la segona potència mundial de l'època– ha tingut un paper, evidentment (com ho farà, en certa mesura, la guerra dels Balcans i, més encara, la de Txetxènia), molt significatiu en el naixement i l'afirmació de la generació Al-Qaida. No per això podria erigir-se com a factor explicatiu únic, ni tan sols central. Encara més que una simple oportunitat d'entrenament militar, l'Afganistan facilità simplement el pas a l'acció d'una sensibilitat de la darrera generació islamista, proporcionant-li un terreny favorable, i accelerà la circulació i l'ascens potencialment transnacional de la seua estratègia revolucionària. Per damunt de tot, donà crèdit, a costa de les altres estratègies de l'islamisme contemporani, a l'eficàcia o simplement a la viabilitat de la lluita armada contra un dels pilars de l'ordre mundial. En efecte, l'embranzida del «camp del refús», compost per una minoria de salafís que van esdevenir partidaris de l'acció armada, ha estat afavorida tant pel fracàs de les lluites mantingudes dins els recintes «nacionals» (Egipte i Algèria, principalment) com per l'absència d'eixides de les estratègies legalistes propugnades pels components islamistes concurrents, especialment i sobretot els Germans Musulmans.

L'entorn polític particularment conservador de la societat afgana, la proximitat dels membres fundadors de les xarxes amb uns moviments (els talibans) nascuts en aquest entorn, han de ser igualment tinguts en compte per a explicar algunes de les referències d'aqueixos salafís «jihadistes» que encarnen avui la massa cèlebre «base» de la més mortífera de les resistències a les disfuncions profundes de l'ordre legal del món. ❐

Traducció d'Eduard J. Verger

1. *L'Islamisme au Maghreb; la voix du Sud,* Karthala, París, 1988 i Payot, París, 1995; *L'Islamisme en face*, La Découverte, París, 2003 (3a edició). Sobre el corrent salafí, vegeu «Les Salafis au Yémen ou la modernisation malgré tout», a Chroniques Yéménites 2002, <www.cy.revues.org>.
2. Pascal Ménoret, «La comédie de l'essentialisme», *L'Humanité*, 20 de setembre de 2004. Cf. igualment Mounia Bennani-Chraïbi, Olivier Fillieule

(dir.), *Résistances et protestations dans les sociétés musulmanes*, París, Presses de Sciences Po, 2003, 419 pp.

3. Cf. principalment Amira Kotb, *La Tariqa Ba'Alawiyya et le développement d'un réseau soufi transnational,* i, més particularment, Alix Philippon, *Le soufislamisme: l'invention paradoxale d'une nouvelle modernité politique en Islam? Le cas du Minhaj-ul Quran pakistanais*; Mémoires pour le DEA de Science politique, I.E.P. Ais de Provença, setembre de 2004, sota la dir. de F.B.
4. Cf. principalment Tariq Ramadan en *Aux sources du renouveau musulman. D'al-Afghani à Hassan al-Banna: un siècle de réforme islamique*, col. «Religion en dialogue», París, Bayard Éditions/Centurion, 1998, 480 pp.
5. Olivier Carré, de lluny el més avisat dels lectors francesos de Qutb, n'esmenta l'existència sense explotar-la realment. Cf. *Mystique et politique; le Coran des islamistes; lecture du Coran par Sayyid Qutb, Frère musulman radical (1906-1966)*, París, Cerf, 2004, p. 23.
6. En la seua obra *Un cavaller a l'ombra del Profeta*, publicada en diversos episodis pel diari *Al Sharq al Awsat* el mes de desembre de 2001.
7. Cf. principalment «De A comme Arafat à Z comme Zîn al-'Abidîn Ben Ali: la pérennité de la formule politique arabe», en *L'Islamisme en face*, *op. cit.*, pp. 244 ss.
8. Citat per Nazih Ayubi, *Over-stating the Arab State, Politics and Society in the Middle East*, Londres-Nova York, I.B. Tauris, 1995.
9. «Représentation/Intercession. Les enjeux de pouvoir dans les "champs politiques désamorcés" au Maroc», en Michel Camau (dir.), *Changements politiques au Maghreb*, París, CNRS, 1991, pp. 153-168.
10. Per a una síntesi periodística tardana però essencial del paper del poder algerià i dels seus suports occidentals en l'augment de la violència política qualificada d'islamista, vegeu principalment Lounis Aggoun i Jean Baptiste Rivoire, *Françalgérie: crimes et mensonges d'Etat*, París, La Découverte, 2004. Sobre un altre model de la relació entre entorn occidental i règim (l'Aràbia Saudí) il·legítim, vegeu J. M. Foulquier, *La dictature protégée*, París, Albin Michel, 1995.

TÀNDEM edicions

Col·lecció ARGUMENTS

1 Isaiah Berlin
Nacionalisme

2 Neus Campillo
El feminisme com a crítica

3 Rafael L. Ninyoles
Mare Espanya. Aproximació al nacionalisme espanyol

4 Enric Sòria
Incitacions

5 Alain Touraine
Carta a Lionel Jospin. Idees per a l'esquerra

6 Gustau Muñoz
Intervencions. Entre cultura i política

7 Josep Sorribes
La ciutat desitjada. València entre el passat i el futur

8 Joan Garí
Un cristall habitat

9 Axel Honneth
Desintegració. Fragments per a un diagnòstic sociològic de l'època

10 Dominic Keown
Polifonia de la subversió. La veu col·lectiva de Vicent Andrés Estellés

11 Seyla Benhabib
Diversitat cultural, igualtat democràtica

12 Vicent Salvador
Poesia, ciutat oberta. Incursions en el discurs poètic contemporani

13 Adolf Beltran
Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses

14 Alfons Cucó
Roig i blau. La transició democràtica valenciana

15 Pau Viciano
Des de temps immemorial

16 Maria Josep Cuenca
El valencià és una llengua diferent?

17 Francesc Torralba
Identitats vulnerables. Estratègies contra l'homogeneïtzació

TÀNDEM arguments

c/Sant Vicent,93-València •963172047•
c/e tandemedi@teleline.es